

Medjunarodna bezbednost, vojna i politička sabilnost su u medjusobnoj zavisnosti s tim da se u ovom kontekstu pod političkom stabilnošću podrazumevajuse dobri odnosi izmedju država, što je ujedno generalni okvir za saradnju u svim dugim domenima. Istovremeno. politička stabilnost unutar država ostaje bitan factor medjunarodnog položaja jedne države, i utiče na stabilnost na bezbednost u širem kontekstu, jer država koja se suočava sa unutrašnjom nestabilnošću ne može predstavljai pouzdanog I aktivnog partnera.

Stanje trajnog mira, koje se uspostavlja nakon ratnih sukoba, po pravilu, je rezultat mirovnih pregovora i sporazuma, te pripadajućih aranžmana, uključujući one iz vojne oblasti. Nesumnjivo da politička stabilnosti kao opšti okvir u evropskom, regionanom kontekstu zavisi od vojne bezbednosti.

Sam sistem evropske bezbednosne ahitekture, izgradjivan u okviru OEBS, definiše se kao oblast saradnje u vojno-političkoj dimenziju.

Ubrzo nakon okončanja Drugog svetskog rata izmedju strana pobednicke, Antihitlerovske koalicije, u Evropi doslo je do zaoštavanja odnosa, što je rezultiralo nastajanjem Hladnog rata, što je bilo praćeno bolokvskom podelom Evrope te nastajanja dva moćna vojna saveza - NATO i Varsavski ugovor. Ta tzv.hladnoratoska atmosfera je bila praćena snažnim ideološkim podelama izmedju komunizma i imperijalizma; na demokratski Zapad i nedemkratski Istok. Uz to, postojalo je snažno nepoverenje koje je većim delom bilo posledica nerešanih pitanja granica u Evropi nakon 1945, odnosno teritorijalnih pitanja. Za tadašnji SSSR prioritetno je bilo priznavanja granice na Odri i Nisi, na koje je Crvena Armija izašla 1945.godine u svom pohodu na Berlin. One su ostale u domenu teritorija koje kontrolise Varsavski ugovor, odnosno Poljske kao jedne od njegovih članica.

Odsustvo sazivanja mirovne konferencije u Evropi nakon 1945.,poput one u Versaju 1919. i postizanja mirovnog sporazuma, te nastajanje blokovske podele, uz svega nekoliko evropskih zemalja koje su bile izvan vojnih saveza - neutralne i nesvrtae zemlje /NNZ produbile su nepoverenje, stabilnost i stvorile atmosferu straha od izbijanja novog rata u Evropi koje stanje je trajalo godinama i bilo je praćeno različitim intenzitetom. Sve to je pratila je snažna trka u naoruzanju, kako konvencionalnog tako i nuklernog arsenala izmedju SAD u SSSR; intezivna ideoloska konfrontacija, koja je postojala ne samo izmedju kapitalizma I komunizma, već i unutar samog komunističkog pokreta. Sve je bilo dodatno ojaćano slučajevima vojnih intervencija od strane SSSR u nekim od članica VU za koje je tadašnje sovjetsko rukovodstvo smatralo da su rukovodstva tih zemalja odstupila od dogovorenog puta, kao u Madjarskoj 1956 i tadasnjoj Cehoslivackoj 1968 kada su sovjetski tenkovi ušli u Budimpeštu i Prag.

Inaće, sovjetski intervencionizam u okviru VU je poznat kao **Brežnjevljeva doktrina** ogranićenog suvereniteta i dodatno je ojaćalo nepoverenje u Evropi.

Prva zemlja u Evropi, koja je u vreme 1948-1953, permanentno bila izložena riziku vojne intervencije od strane SSSR bila je Jugoslavija, zbog poznatih dogadjaja iz 1948. godine i sukoba jugoslovenskog partijskog rukovodstva sa Staljinom. Na jugoslovenkoj severnoj granici u tom periodu permanentno je bilo stacionirano nekoliko

sovjetskih divizija, uključujući I tenkovske. Ipak, Moskva nije intervenisala u Jugoslaviji, kao što je to učinila kasnije, u slučaju intervencija u Budimpešti 1956. i Pragu 1968.

Jugoslovenska javnost je burno reagovala u vezi Sovjetske vojne intervencije u ČSFR 1968. S obzirom na narastajuće nepoverenje, Jugoslavija je reagovala na način što je uvela koncept Opštenrodne odbrane ili naoružani narod, kao vid odgovora na moguću stranu vojnu intervenciju u Jugoslaviji.

Jugoslavija se, povremeno nalazila u stanju povećanih tenzija i na svojim zapadnim granicama, sa Italijom zbog nerešenog pitanja u vezi granice prema Trstu. U jednom periodu to je bilo i sa Grčkom, tokom građanskog rata u toj zemlji. SFRJ je ta pitanje uspešno prevazišla, u kratkom periodu je normalizovala odnose sa Grčkom. Vrlo brzo nakon toga je dogovorila Balkanski savez sa Grčkom i Turskom, koji se smatra svojevrsnim modelom približavanja Jugoslavije NATO. Takođe, Jugoslavija je, kasnije, sa uspehom rešila pitanje granice sa Italijom, potpisivanjem Osimskih sporazuma 1973. To je bilo vreme Brantove Istocne politike, koji je kleknuo u Varšavi pred spomenikom žrtava Holokausta, a poptom je u Moskvi potpisao priznaje granice na Odri i Nisi. Sve ovo, poznato kao politika detanta ili popuštanje zategnutosti u Evropi, što je stvorilo uslove za sazivanje Konferencije KEBS/OEBS i potpisivanja Helsinskog Finalnog akta 1975, koji je definisao da su granice u Evropi nepovredive i da se ne mogu menjati silom.

U Helsinkiju 1975 su postavljeni novi temelji evropske bezbednosti i saradnje koja se zasniva na poverenju, partnerstvu i saradnji država ucesnica KEBS/OEBS, koji je definisan kao prostor od Atlantika do Urala, deluje izvan blokova i poštuje političku nezavisnosti država.

Evropska bezbednosna arhitektura koja je od početka 70-tih godina prošloga veka strpljivo, dugo izgradjivana i oblikovana, kao originalan multilateralani sistem bezbednosti u Evropi, zasniva se, kao i sam Helsinški Finalni akt na POVERENJU IZMEDJU DRŽAVA (Trust and Confidence). Mejusobno poverenje je prepoznato kao stub izgradnje evropske bezbednosne arhitekture, koja se zasniva na izgradnji mera poznatih kao CSBM (mere za jačanje poverenja i bezbednosti u Evropi). Na istim premisama zasniva se i onaj drugi sistem - kontrola naoruzanja poznat kao CFE iz 1990, s tim što njegovu esenciju čini numeričko ograničavanje za pet kategorija napružanja, redukcija viškova i inspekcija kao glavni metod provere primene CFE, kao i smanjenje trupa u Evropi. To je otvorilo process razoružanja u Evropi. OEBS je usvojio niz drugih komeplementarnih dokumenata radi podrške jačanja primene predhodna dva sporazuma, gde poseban značaj ima Code of Conduct u vojno-političkoj sferi.

Evropske bezbednosne arhitekture počiva na ova dva glavna stuba - izgradnja povernja i bezbednosti čiju esenciju čini kontrola pokreta trupa u Evropi i vežbovni aktivnosti, te smanjenja broja konvencionalnog naoruzanja u Evropi. Izgradjivana je nakon detanta, smanjenja blokovske konfrontacije i potpisivanja Pariske povelje KEBS/OEBS, novebar 1990. Drugim rečima politika popuštanja otvorila je process političke stabipnosti i time stvorila uslove za usvajanje zajedničke bezbednosne platforme kao osnove za sveobuhvatni, kooperativni sistem bezbednosti u Evropi.

Ovaj sistem je uspesno izgradjen, primenjen, funkcinisao je različitim intenzitetom, do agresije Rusije na Ukrajinu februar 2022 godine. Iako je primena mera iz sistema

evropske bezbednosne arhitekture bila ugrožovana i pre ovog, usled prvo suspenzije CFE od strane Rusije 2007. godine, a potom i njegovog napustanja 2022. godine, druge mere su se primenjivale. System je opstajao i radjeno je na njegovom unapredjenju shodno promenama koje su se dešavale. Rat u Ukrajini, koji i dalje traje, ukazao je da sistem upozorenja u vezi sprečavanja izbijanja konflikata kroz mehanizam iz oblasti “neubicajnih vojnih aktivnosti” onako kako je definisan Beckim dokumentom CSBM/OEBS ponovo se pokazao kao nefunkcionalan, nefikasan i nedovoljno obavezujući. Poverenje je narušavano godinama, a time i citav koncept dosadasnje bezbednosne arhitekture Evrope. Otuda će se izgradnja novog koncepta bezbednosne arhitekture suociti se sa brojnim novim izazovima. Ohrabruje, medjutim, da sam OEBS u čijim okvirima će se ti novi pregovori, izvesno, voditi ima političku volju, ljudske resurse, viziju za vođenje tih pregovora.

Puno angažovanje OEBS u jednom post konfliktnom području usledilo je nakon potpisivanja Daytonskog mirovnog sporazuma (Dayton Peace Accords/DPA), 14 decembar 1995 i obaveza koje su nastale po osnovu Anex 1B – Regional Stabilization I članova II, IV I V pomentog Anexa. Te obaveze su se odnosile na Strana DPA - Bosnu I Hercegovin, Hrvatsku i SR Jugoslaviju, odnosno Srbiju i Crnu Goru.

Pregovori po osnovu o čl IV odnosno Sporazuma o podregionalnoj kontroli naoružanja izmedju BiH, Hrvatske i SR Jugoslavije, OEBS je organizovao u krakom roku, nakon potpisivanja u Parizu Ovi regovori su održani u Beču u vremenu 4. Januar 1996-6. Jun 1996. Godine, a Sporazum je potpisan 14. juna 1996 u Firenci.. OEBS je u krakom roku imenovao Lične predstavnike za vođenje pregovora za čl II I IV I stručnu pomoć Stranama, obezbedio ekspertsku, organizacionu i drugu podršku za njihovo održavanje.

Pregovori o čl. IV odnosili su se na postiznje Sporazuma o podregionalnoj kontroli naoružanja izmedju Bosne I Hercegovine, Hrvatske i SR Jugoslavije /Srbija I Crna Gora. **Mandat** pregovora je uspostavljen u čl IV koji je precizno definisao da Sporazum o podregionalnoj kontroli naoružanja treba da “**uspostavi uravnotežen i stabilan nivo oružanih snaga na što nižem nivou u skladu sa njihovim bezbednosnim potrebama**”. Shodno mandatu, Sporazum je uspostavio brojčano ograničavanje broja naoružanja za pet kategorija koje se ograničava, definisao metode redukcije viškova naoružanja, procedure za sprovođenje inspekcija radi kontrole njegove primene i obaveze podnošenja godišnjih informacija tj transparentnost samog procesa.

Sporazum je modeliran po osnovu Ugovora o konvencionalnim snagama u Evropi/CFE koji je potpisan na Samitu KEBS u Parizu, novembar 1990 izmedju tada dva bloka – NATO I VU. Mnoge definicije, odredbe, procedure I kategorije naoružanja koje se ograničava preuzete su z CFE.

Sporazum koji je potpisan u Firenci 14. jun 1996. godine, uspostavio je vojni balans u regionu u odnosu na broj naoružanja I kvalitet naoružanja koje su strane posedovale u vreme potpisivanja.

Zahvaljujući pomoći i podršci koju su OEBS i članice Kontakt grupe (sem RF) pružale Stranama u obuci vojnih stručnjaka radi njihovog osopobljavanja za primenu Sporazuma, u roku su izvršene I druge obaveze. Ta obuka se vršila po standardima CFE.

Naime, tokom trajanja pregovora, odvojeno se odvijala obuka i osposobljavanje vojnog personala za njegovu primenu. Takodje, Kontakt grupa je pomagala osnivanje i tehničku opremljenost Verifikacionih centara Strana.

Primena Sporazuma o podregionalnoj kontroli naoružanja je uspešna priča već 30 godina, zahvaljujući punoj angažovanosti, posvećenosti, pravovremenosti izvršavanja obaveza Strana, a u prvom redu angažovanja od strane vojnih eksperata, Na taj način oni su odlučujuće doprineli stabilnosti u osetljivoj oblasti, kao što je bezbednost i tako stvorili uslove za političku stabilnost između država regiona.

Iako se uspešna primena ovog Sporazuma nastavlja, ove godine će se obeležiti 30 godina od njegovog potpisivanja, usled izmenjenog geopolitičkog konteksta i činjenice da Strane modernizuju svoje vojne kapacitete, uvodjenjem novih tipova naoružanja, ali u različitim količinama i dinamikom, što je sve to praćeno jakim rečnikom.

Uspešna primena Sporazuma o podregionalnoj kontroli naoružanja je rezultat snažne opredeljenosti i političke volje Strana, saradnje na visokom nivou i postojanje atmosfere otvorenosti, transparentnosti i poverenja.

Sam Sporazum reguliše definisanje limita za pet kategorija naoružanja koje se ograničava, dok pitanja kvaliteta i procesa modernizacije naoružanja nisu regulisana. Ipak, postojeća modernizacija koju sprovode sve Strane ne treba se smatrati novom trkom u naoružanju u regionu, jer se taj process odvija u okviru uspostavljenih limita. On kao takav nije upitan. Ono što dovodi u pitanje sam duh Sporazuma i narušava poverenje je ne odgovarajući politički rečnik (non-constructive language) koji dolazi od strane pojedinih lidera i medija, što negativno utiče na političku klimu i poverenje u region.

Sadšnji odnosi u Evropi su posledica krize poverenja koje u Evropi postoji već duže vreme. Ona je rezultat nepoverenja Rusije u vezi širenja NATO na Istok, kao i straha, u prvom redu, bivših članica VU od ambicija Rusije da povрати svoju raniju sferu uticaja na istočni deo Evrope. Agresija Rusije na Ukrajinu produbila je to nepoverenje, jer ukazuje na ambiciju Rusije za obnovom interesnih sfera koje bi se definisale na nekoj novoj "Jalti",

Branka Latinović, ambasador u penziji

Potpredsednica Foruma za međunarodne
odnose EPUS